

Кам'янець-Подільський державний університет

С.А. Копилов

**ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
КРАЇН ЄВРОПИ І АМЕРИКИ**

Навчально-методичний посібник

Кам'янець-Подільський
2007

УДК 930.2(2+7)“16/20”(075.8)
ББК 63.2я73
К 65

Рецензенти:

Степанков В.С. — доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Кам'янець-Подільського державного університету;

Хоптяр Ю.А. — кандидат історичних наук,
професор кафедри історії народів Росії
і спеціальних історичних дисциплін
Кам'янець-Подільського державного університету.

Копилов С.А.

К 65 Джерелознавство нової і новітньої історії країн Європи і Америки: Навчально-методичний посібник. — Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. — 47 с.

Даний методичний посібник призначений для студентів історичних факультетів ВНЗ. Він містить навчальну програму курсу, плани семінарських занять, список пропонованих джерел і літератури до кожного з них, методичні поради студентам у підготовці до занять, питання до заліку та методичні поради до його складення, термінологічний словник.

УДК 930.2(2+7)“16/20”(075.8)
ББК 63.2я73

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Кам'янець-Подільського державного університету,
протокол №10 від 26 грудня 2006 р.*

© С.А. Копилов, 2007

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Навчальна програма курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”	6
Плани семінарських занять, методичні поради, списки пропонованих джерел, навчальної й наукової літератури	13
Теми рефератів і методичні поради щодо їх написання	31
Питання до заліку й методичні поради щодо підготовки до його складання	33
Термінологічний словник	37
Список основних джерел і літератури	42

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Вивченням джерел, розробкою теоретичних і практичних засад їх використання займається спеціальна галузь історичних знань — історичне джерелознавство. Тривалий час джерелознавство відносили до так званих другорядних, допоміжних історичних дисциплін. Між тим воно відіграє не обслуговуючу, не другорядну, не допоміжну, а цілком самостійну, спеціальну роль, і займає провідне місце в структурі історичної науки. Протягом останнього десятиріччя за джерелознавством закріпилось визначення як спеціальної галузі історичної науки, що має свій предмет і об'єкт вивчення, систему специфічних дослідницьких методів. Джерелознавство, як і історіографія, входить до переліку наукових спеціальностей, за якими присуджуються наукові ступені в Україні.

Історичне джерелознавство займає винятково важливе місце і відіграє дедалі більшу роль у професійній підготовці істориків. Важко уявити собі образ модерного історика, який не опанував теорію і практику пошуку, виявлення, пізнання, аналізу й використання джерел як у науково-дослідній, так і в педагогічній діяльності, не оволодів сучасними методами опрацювання джерел, здобування джерельної інформації, перевірки її достовірності тощо.

Джерелознавство має велике значення не лише для оновлення кадрового потенціалу істориків, їхнього професійного зростання, а й для практики пошуку, збагачення і використання джерельної бази зарубіжної історії, підвищення наукового рівня досліджень. Особливо зростає роль джерелознавства в сучасних умовах, коли джерельна база історії країн Європи і Америки поповнюється новими масивами історичних пам'яток і в науковий обіг вводяться невідомі досі джерела.

Головне завдання посібника — допомогти студентам грамотно організувати свою навчальну діяльність з курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”, забезпечити її ефективність. Означені цілі й визначили його структуру. Посібник ділиться на дві частини: інформаційну й методичну.

Інформаційну частину склали навчальна програма з курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”, плани семінарських занять, питання заліку. Вона спрямована на практичну реалізацію принципу системності у навчанні.

Методична частина включає в себе наступні елементи:

1. Методичні поради щодо підготовки до семінарських занять, написання рефератів з даного курсу, підготовки до складання заліку.

2. Перелік джерел і літератури до курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”, до окремих семінарських занять, термінологічний словник.

Вибір даних елементів зумовлений необхідністю розв'язання таких дидактичних завдань:

- забезпечити орієнтацію студентів у змісті кожної теми та концентрацію їх уваги на головному;
- організувати й систематизувати самостійну роботу студентів з джерелами і науковою літературою;
- забезпечити поетапність засвоєння професійних знань і вмінь шляхом організації різних видів діяльності за допомогою системи адекватних дидактичних завдань.

Логічний взаємозв'язок інформаційної і методичної частини посібника дозволяє в повній мірі реалізувати на заняттях і в організації самостійної роботи принцип ефективності в навчанні, розв'язувати завдання інтелектуального розвитку студентів, виховання їх професійної спрямованості та готовності до дослідницької й педагогічної праці.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ “ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН ЄВРОПИ І АМЕРИКИ”

Курс “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки” є нормативною дисципліною навчального плану підготовки фахівців зі спеціальності 7.030300 “Історія” на історичному факультеті Кам’янець-Подільського державного університету.

Вивчення курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки” — неодмінна умова підготовки висококваліфікованих спеціалістів і магістрів історії, істориків-архівістів, етнологів, один із чинників прищеплення їм дослідницьких навиків, формування історичної культури і методологічної зрілості викладачів і науковців, їх професійно-педагогічної майстерності. Виучування цього курсу в університетах Європи було започатковано у 80-х рр. XIX ст., коли його викладення було розпочато Е.Фріменом в Оксфордському університеті (Велика Британія) й Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобосом у Школі вищих наук Сорбонського університету (Франція). Тоді ж цими вченими були видрукувані перші навчальні посібники: Е.Фрімена “Методи вивчення історії” (1886) та Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобоса “Вступ у вивчення історії” (1898).

Опрацювання на старших курсах джерелознавства, як і історіографії увінчує підготовку історика-фахівця й у відомому сенсі вони є вершинами історичної науки. Обидві дисципліни вчать критичному, тобто аналітичному, ставленню до свідчень про минуле, що складає основний зміст головного методу історії як науки: лише джерелознавство вчить критичному відношенню до джерел, а історіографія — і до праць істориків, що є історіографічним джерелом.

Предмет даного курсу передбачає вивчення закономірностей утворення джерел з історії країн Європи і Америки нового і новітнього часу, відображення в них реального історичного процесу, ознайомлення з практикою використання історичних джерел у спеціальних дослідженнях з проблем всесвітньої історії.

Мета курсу полягає у засвоєнні студентами систематизованих і перевічених практикою знань про історичне джерелознавство, його предмет, структуру і місце в історичній науці, а також опанування джерелознавчою практикою. Його основні **завдання** наступні:

- проаналізувати етапи розвитку історичного джерелознавства як особливого методу пізнання реального світу в історичній думці в країнах Європи і Америки;
- ознайомити студентів із закономірностями утворення історичних джерел різних типів і видів;
- проаналізувати окремі групи історичних джерел з нової і новітньої історії країн Європи і Америки;

- визначити інформаційну цінність і значення для науки різних типів і видів джерел;
- роз'яснити структуру історичної критики джерел та ознайомити з її методикою;
- висвітлити головні прийоми і методи використання джерел у конкретних історичних дослідженнях, тобто дослідницьку процедуру, що виконується фахівцем при вивченні тієї чи іншої наукової проблеми;
- вдосконалити уміння студентів працювати з різними видами історичних джерел;
- під час семінарських занять закріпити практичні навички студентів аналізу окремих видів писемних джерел.

Важлива роль у вивченні курсу відводиться самостійній роботі студентів (особливо заочної форми навчання). Вона передбачає опрацювання джерел та наукової літератури, вивчення фахового понятійного апарату й хронології, вдосконалення умінь студентів працювати з джерелами, написання рефератів з визначеної тематики.

Передбачаються різні форми поточного контролю: опитування на семінарах, проведення контрольних робіт і співбесід, написання рефератів. Залік проводиться у кінці 9-го семестру.

Для підготовки студентів до семінарів розроблено плани занять із методичними рекомендаціями, списками пропонованих джерел, наукової і навчальної літератури.

Вивчивши курс “Джерелознавство нової і новітньої історії країн Європи і Америки”, **студент повинен знати:**

- закономірності утворення історичних джерел різних типів і видів;
- етапи розвитку й традиції історичного джерелознавства як особливого методу пізнання реального світу в історичній думці країн Європи і Америки;
- структуру історичної критики джерела й основні методичні прийоми аналізу історичних джерел;
- понятійний апарат джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки.

Студент повинен уміти:

- вільно володіти набутими знаннями з теорії джерелознавства; формувати думки, робити висновки, аргументувати власні судження, дискутувати;
- визначати інформаційну цінність різних типів і видів історичних джерел по суті проблеми, що досліджується;
- аналізувати історичні джерела при вивченні конкретних проблем всесвітньої історії;
- використовувати писемні історичні джерела в якості хрестоматійного матеріалу на уроках з всесвітньої історії в загальноосвітній школі.

ЗМІСТ КУРСУ

1. Вступ

Джерелознавство як особливий метод пізнання реального світу. Предмет, завдання і структура курсу. Місце джерелознавства в системі історичної освіти. Вчення про інформацію та обґрунтування змістовної невичерпності історичних джерел.

Розвиток джерелознавчих знань у новий період. Лоренцо де Валла, Ф.Прокопович, А.Шльоцер, Ф.Шлейермахер, Ф.Вольф, Б.Нібур, Ф.Савіньї, Л.Фон Ранке, Ф.Бауер, П.Дону, Г. фон Штейн, Г.Вайц, Е.Бернгейм, Школа хартій в Парижі, Ш.Ланглуа, Ш.Сеньобос та їх праця “Вступ у вивчення історії”, І.Дройзен і його праця “Історика”. Книга Е. Фрімена “Методи історичного дослідження”. Розробка проблем джерелознавства у першій третини ХХ ст.: О.Шахматов, О.Лапо-Данилевський, М.Кареев, О.Большаков, Г.Саар. Розвиток історичного джерелознавства радянськими вченими в 1950-1980-х рр. (С.Нікітін, Р.Мнухіна, І.Біск, І.Григор’єва, В.Стрельський, І.Ковальченко). Історичне джерелознавство на межі ХХ-ХХІ ст. (Ж.Содуль, І.Ковальченко, І.Данилевський, О.Медушевська, В.Кабанов, М.Румянцева, Я.Калакура та ін.).

Підручники, навчальні посібники та спеціальна література з курсу джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки.

2. Метод джерелознавства

Склад і типологія джерел нового і новітнього часу. Дискусія щодо класифікації джерел з всесвітньої історії та її учасники. Сучасне бачення проблеми. І. Ковальченко і три аспекти інформації (синтаксичний, прагматичний, семантичний).

Поняття історичної критики джерела. А.Шльоцер і його бачення проблеми вивчення джерел. Ф.Е.Шлейермахер і його праця “Про герменевтику і критику, особливо в їх відношенні до Нового Заповіту”, два основних підходи цього вченого до вивчення творів (вчення про герменевтику і вчення про критику). Розробка методів вивчення твору і його авторства в працях Ф.Вольфа, Б.Нібур, Ф.Савіньї, Л.Ранке, Ф.Бауром. Бібліографічна праця Г.Вайца “Джерелознавство німецької історії” та становлення терміну “джерелознавство”.

Нове бачення джерелознавчого аналізу Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобосом, сформульоване у праці “Вступ у вивчення історії”. Створення В.Ключевським особливого напрямку джерелознавчого дослідження — комплексного аналізу великої групи творів одного виду. Системний підхід до джерелознавства К.Бестужева-Рюміна. Спроба системного викладу методів джерелознавства у праці О.Лаппо-Данилевського “Методологія історії” (1911-1913), акцент на психологічному тлумаченні джерел.

Розвиток джерелознавчого аналізу в працях Ж.Содуля, Л.Февра, М.Блока, Ж.Содуля, І.Ковальченка, В.Стрельського, М.Варшавчика, Я.Калакури та ін. Сучасні методи аналізу історичних джерел (загальнонаукові, міждисциплінарні, загальноісторичні, спеціальні джерелознавчі) та їх характеристика.

3. Зображальні та фонічні джерела при вивченні всесвітньої історії

Зображальні матеріали як історичне джерело. Класифікація зображальних джерел, їх історія. Архівне збереження і використання в історичних дослідженнях. Кінематографічне бачення історії. Історична критика візуальних джерел, її структура та особливості.

Усна традиція та історичні дослідження. Беда Досточтимий. Використання усних переказів в “Церковній історії народу англів”. Ф.Вольтер і усні свідчення очевидців. Т.Маколей і усна традиція. Х.Бенкрофт і його проєкт вивчення історії колонізації Каліфорнії. Ж.Мішле як піонер усної історії. А.Невіс початок усної історії в США: біографії відомих американців, спеціальні проєкти. Центри усної історії в США та їх проєкти. Президентські бібліотеки як центри аудіодокументальних матеріалів.

Усна історія в країнах Західної і Східної Європи. Фонд історичних аудіовідеодокументів “Ті хто пережив Шоа” С.Спілберга. О.Лисенко і поширення усної історії в Україні.

4. Дипломатичні документи при вивченні всесвітньої історії

Поняття дипломатії та дипломатичної діяльності. Дипломатична служба та її функції. Головні методи дипломатії. Склад дипломатичної документації та система її збереження. Дипломатична документація у відомчих архівах МЗС. Міжнародний договір і його різновиди (трактат, пакт, конкордат, унія та ін.). Дипломатичне листування: внутрішнє і зовнішнє.

Друкування дипломатичних документів як метод дипломатичної діяльності. Традиції видання дипломатичних документів в країнах Європи і Північної Америки. Історична критика дипломатичних документів та її особливості. Використання дипломатичної документації при вивченні всесвітньої історії.

5. Статистичні матеріали у дослідженнях всесвітньої історії

Статистика як наука та як метод в інших галузях знань. У.Петті, А.Конринг, Г.Ахенваль, А.Шльоцер, І.Кетле. Роль статистичних джерел і статистичних методів в історичному пізнанні. Організація статистичної служби в країнах Західної Європи і Америки. Міжнародна статистика. Організація та методика статистичних досліджень. Прийоми отримання статистичних даних, їх багатократна суб'єкти-

вність. Статистичні спостереження і статистичні узагальнення. Проблема класифікації статистичних джерел.

Публікації статистичних матеріалів. “Статистичні щорічники” та їх характеристика. Особливості джерелознавчого аналізу статистичних матеріалів. Критика первинних відомостей і статистичних узагальнень. Атрибути аналізу даних різних галузей статистики. Вивчення статистичних матеріалів сучасної історії країн Європи і Америки.

6. Періодична преса

Періодична преса та її попередники. Преса у давній та середньовічній історії. Рукописні газети та поява друкованої преси. Цензура. Суспільно-політична диференціація періодики наприкінці ХІХ ст. Роль і значення преси при вивченні проблем всесвітньої історії. Преса — четверта влада. Класифікація періодичних видань. Характеристика основних видів періодики (газети, журнали, видання наукових установ). Жанри газетних і журнальних матеріалів.

Порядок зберігання преси в країнах Заходу. Система прийомів і методів аналізу періодичних видань. Ж.Кайзер. Відбір періодичних видань для історичних досліджень. Методи “перегрупування у масив” і “підбору зразків”, специфіка їх використання.

7. Мемуарні джерела при вивченні всесвітньої історії

Джерела особистого походження. Поява мемуарної літератури: “Мемуари” Філіппа де Комміна. Особливості мемуарів як джерела. Види мемуарів (спогади, щоденники, автобіографії та ін.) та їх особливості. Публікації мемуарних творів в новий і новітній періоди історії.

Використання мемуарів при вивченні проблем нової і новітньої історії. Мемуари і проблеми соціальної історії. Джерелознавчий аналіз мемуарної літератури, його особливості. Літературні містифікації мемуарів й їх викриття.

8. Епістолярні матеріали як історичне джерело

Епістолярні джерела при вивченні всесвітньої історії. З історії епістолографії в країнах Європи і Америки. Антична і середньовічна епістолярна теорія. ХVІІІ ст. — “золотий вік” в епістолографії. Епістолярна спадщина ХІХ ст. Палеографічні особливості письма, матеріал для листів.

Проблема класифікації листів. Функціональне призначення епістолярних матеріалів та питання про авторство листа. Порядок збереження епістолярних матеріалів, їх бібліографічний опис. Особливості джерелознавчого аналізу епістолярних матеріалів. Основні методи опрацювання епістолярних джерел (історико-генетичний, хронологічно-тематичний, історико-порівняльний, метод взаємної перевірки, історико-системний, історико-типологічний, системного аналізу).

9. Діловодні документація і судово-слідчі матеріали

Діловодна документація як історичне джерело. Залежність діловодства від системи державних установ. Структура державних органів влади в країнах Європи і Америки та їх документація. Види діловодної документації. Облік у діловодстві. Термінологія діловодних матеріалів. Джерелознавчий аналіз діловодної документації. Атрибуція документа, розкриття змісту діловодних матеріалів. Використання діловодних документів при вивченні проблематики нового і новітнього часу.

Правосуддя в системі державного управління. Структура судових органів в країнах Європи і Америки. Принципи незмінності судів, презумпції невинності в системі правосуддя. Структура матеріалів попереднього слідства й судового розпорядку. Збереження судово-слідчих матеріалів та їх видання. Використання судово-слідчих матеріалів в історичних дослідженнях. Матеріали Лейпцігського і Нюрнберзького процесів. Джерелознавчий аналіз судово-слідчих матеріалів, його особливості.

10. Парламентські документи та законодавчі акти як історичне джерело

Парламентаризм як система державного правління. Історичні традиції європейського і американського парламентаризму. Функції і структура парламентів, їх законотворча діяльність. Еволюція парламентаризму та представницьких органів влади. Парламентська процедура. Законодавчий процес. Структура парламентських документів, їх публікація

Історичний аналіз парламентських документів. Види парламентської документації. Значення парламентських матеріалів при вивченні всесвітньої історії.

Законодавчі акти як історичне джерело. Поняття закону. Англосаксонська і континентальна система права. Джерела права (звичаї, укази, судові прецеденти, адміністративні акти та ін.). Система публікації законодавчих актів. Законодавчі акти в дослідженнях нової і новітньої історії країн Європи і Америки. Джерелознавчий аналіз актів законодавства, його особливості.

11. Документація політичних партій і громадських організацій. Листівки, прокламації, політичні афіші

Поняття політичної партії та громадської організації. Структура документації політичних партій в новий і новітній періоди історії, порядок їх збереження і публікації. Документація громадських організацій, їх збереження і публікація. Джерелознавчий аналіз документів політичних партій і громадських організацій. Значення цих джерел при вивченні всесвітньої історії.

Листівки, прокламації, політичної афіші як історичне джерело. Листівка у новий період історії та її різновиди. Порядок збереження листівок, прокламацій, політичних афіш, їх наукова публікація. Джерелознавчий аналіз листівок, прокламацій, афіш та їх використання при вивченні проблема нової і новітньої історії.

12. Публіцистика та твори художньої літератури як історичне джерело

Публіцистичні твори як вид історичних джерел, проблема їх класифікації. Публіцистика як сфера громадського життя в античні часи та добу середньовіччя. Поширення публіцистики у новий і новітній періоди історії. Різновиди публіцистики: авторські публіцистичні твори; публіцистика масових народних рухів; проекти державних перетворень чи конституцій. Памфлетний жанр літератури в ранніх буржуазних революціях. Публікація і збереження публіцистичних творів, їх джерелознавчий аналіз та його особливості.

Значення творів художньої літератури при вивченні всесвітньої історії. Історична критика творів художньої літератури. Літературні містифікації. Використовування творів художньої літератури як хрестоматійного матеріалу при викладенні всесвітньої історії у загальноосвітній школі.

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ, МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ, СПИСКИ ПРОПОНОВАНИХ ДЖЕРЕЛ, НАВЧАЛЬНОЇ Й НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять

За останнє десятиріччя зроблено значний крок у вивченні проблем історичного джерелознавства, зокрема, джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки. З'явилися монографії, підручники, навчальні посібники, наукові статті у часописах. У цій літературі студент знайде для себе не тільки багато нового для себе, але часто протилежні тлумачення одних і тих же подій, фактів, учинків історичних подій тощо. Успішно впоратись із завданням семінарських занять студенти зможуть лише в тому випадку, якщо регулярно відвідуватимуть лекції з курсу джерелознавства і будуть систематично готуватися до семінарських занять протягом усього семестру, усвідомлюючи, що оволодіти матеріалом курсу за короткий час неможливо. У зв'язку з цим помітно зростає роль вміння правильно організувати свою роботу. Висловимо з цього приводу кілька порад.

Насамперед, необхідно прочитати план семінарського заняття, знайти необхідні для опрацювання джерела і наукову літературу. У процесі самопідготовки слід законспектувати найважливіші теоретичні положення, аргументи, що наводяться, факти. Доцільно на широких полях аркуша занотовувати дати, записувати призвища, виділяти додаткову інформацію, термінологічні пояснення.

Записи потрібно виконувати чітко й розбірливо. При цьому допускається скорочення слів, виділення найважливіших положень. Корисно скласти розгорнутий план або зробити тези майбутнього виступу.

Запам'ятайте: під час виступу на семінарському занятті потрібно виявити не лише знання конкретних питань, але й показати свою загальну ерудицію, обізнаність з методикою й головними прийомами джерелознавчої критики того чи іншого виду історичних джерел. Виступ розпочинайте зі вступу. Далі розкрийте зміст питання, зробіть висновки й узагальнення, а також висловіть власну думку.

Відповідь повинна бути чіткою, логічною, аргументованою.

Якщо у вас виникнуть будь-які питання при вивченні курсу “Джерелознавство нової і новітньої історії країн Європи і Америки” звертайтеся за консультацією до викладачів даного предмету, які працюють на кафедрі всесвітньої історії.

Тема №1

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІЙ АНАЛІЗ

План

1. Розуміння історичної критики джерела у ХІХ ст. Ф.Шлейермахером, Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобосом.
2. Структура джерелознавчого аналізу:
 - а) характеристика історичних умов виникнення й автора джерела, обставин його створення, історії тексту та видання;
 - б) інтерпретація джерела та аналіз змісту.

Список пропонованих джерел і літератури

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. "История". — М., 1984.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: Теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Історичне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.

Медушевская О.М. Источниковедение: Теория, история и метод / Отв. ред. М.Ф. Румянцева. — М., 1996.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Уч. пособие. — М., 1970.

Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.

Монографії та статті:

Ковальченко И.Д. Исторический источник в свете теории информации // История СССР. — 1982. — №3.

Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / 2-е изд. — М., 2003.

Коллингвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография. — М., 1980.

Коломийцев В.Ф. Методология истории. — М., 2001.

Ланглуа Ш.-В., Сеньобос Ш. Введение в изучение истории. — М., 1899.

- Лаппо-Данилевский А.С. Методология истории. — СПб., 1910.
— Вып. 1; СПб., 1913. — Вып. 2.
Тойнби А.Дж. Пережитое. Мои встречи. — М., 2003.
Тойнби А.Дж. Постигание истории. — М., 1991.
Февр Л. Бои за историю. — М., 1991.
Ясперс К. Смысл и назначение истории. — М., 1994.

При вивченні цієї теми слід пам'ятати, що основні методи джерелознавства (джерелознавчий аналіз і джерелознавчий синтез) засновано на головному постулаті епістемологічної парадигми: твір, створений в процесі цілеспрямованої й свідомої людської діяльності, несе в собі репрезентативну сукупність інформації про свого творця, про час і умови свого виникнення. Тому він може бути зрозумілий та інтерпретований іншими людьми, зокрема дослідником, який розглядає цей твір як джерело соціальної інформації (історичне джерело). Дане відношення (автор-твір-дослідник) розглядається як єдина взаємозв'язана система, як фундаментальна основа методології джерелознавства.

Розглядаючи перше питання, слід показати, що прагнення опертися на достовірні свідчення джерел для відтворення реальності минулого було властиво історикам з давніх-давен. Воно стало імпульсом для формування методів історичної критики — системи прийомів перевірки автентичності і встановлення достовірності історичних джерел. На підтвердження цього потрібно проаналізувати розуміння історичної критики вченими XIX ст., зокрема Ф.Шлейєрмахером. Він розділив поняття герменевтики (як мистецтва правильно розуміти текст в його граматичному і психологічному тлумаченні) та критики (насамперед критичного вивчення питань про справжність джерела) і виявив їх взаємозв'язок. Також необхідно проаналізувати розуміння Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобосом таких понять як критика походження джерела, внутрішня критика і критика тлумачення (герменевтика).

При підготовці до другого питання потрібно проаналізувати структуру джерелознавчого аналізу, по-перше, схарактеризувати історичні умови виникнення й автора джерела, обставини його створення, історію тексту й видання; по-друге, зупинитися на процедурі інтерпретації джерела та аналізі його змісту.

ДИПЛОМАТИЧНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

План

1. Склад дипломатичної документації та система її збереження.
2. Дипломатичні документи про взаємовідносини Росії з південно-слов'янськими народами у XVIII-XIX ст.
3. Документи з історії радянсько-німецьких відносин в 1918-1939 рр.
4. Антифашистська коаліція в роки Другої світової війни в опублікованих дипломатичних документах.

Список пропонованих джерел і літератури

Джерела:

Берлинская (Потсдамская) конференция руководителей трех союзных держав — СССР, США и Великобритании (17 июля — 2 августа 1945 г.). — М., 1984.

Внешняя политика СССР. Сборник документов: В 6-ти т. — М., 1944-1947.

Документы внешней политики СССР: В 2-х т. — М., 1958, 1977.

Документы и материалы кануна второй мировой войны: В 2-х т. — М., 1948.

Зарубежные славяне и Россия: Документы архива М.Ф.Раевского. 40-80-е годы XIX века. — М., 1975.

Крымская конференция руководителей трех союзных держав — СССР, США и Великобритании (4-11 февраля 1945 г.). — М., 1984.

Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и России. 1850-1864. Документы. — М., 1985.

Освободительная борьба народов Боснии, Герцеговины и России. 1865-1875. Документы. — М., 1988.

Отношения России с югославянскими землями в XVIII в.: Документы. — М., 1984.

Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия: В 2-х т. — М., 1980.

Переписка Председателя Совета Министров СССР с президентом США и премьер-министром Великобритании во время Великой Отечественной войны 1941-1945 гг.: В 2-х т. М., 1978.

Политические и культурные отношения России с югославянскими землями в XVIII в.: Документы / Отв. ред. А.Л.Нарочницкий, Н.Петрович. — М., 1984.

Советско-германские отношения 1922-1925 гг.: Документы и материалы. — М., 1977.

Советско-германское военное сотрудничество в 1920-1933 гг. (впервые публикуемые документы) // Международная жизнь. — Июнь. — 1990.

Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапвальского договора 1919-1921. — М., 1971.

Советско-германские документы 1939-1941 гг.: из архива ЦК КПСС // Новая и новейшая история (далі — НИИ). — 1993. — №1.

Советско-французские отношения во время Великой Отечественной войны 1941-1945: Документы и материалы в 2-х т. — М., 1983.

СССР — Германия. 1939-1941. Документы и материалы: В 2-х т. — Вильнюс, 1989.

Тегеран-Ялта-Потсдам: Сборник документов. — М., 1971.

Тегеранская конференция трех союзных держав — СССР, США и Великобритании (28 ноября — 1 декабря 1943 г.). — М., 1984.

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. "История". — М., 1984.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Уч. пособие. — М., 1970.

Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.

Монографії та статті:

Ахтамазян А.А. Военное сотрудничество СССР и Германии в 1920-1933 гг. По новым документам // Новая и новейшая история (далі НИИ). — 1990. — №5.

Горлов С.А. Советско-германский диалог накануне пакта Молотова-Риббентропа 1939 г. // НИИ. — №4.

Грачев В.П. История зарубежных славян и балканских народов в русских дипломатических документах второго десятилетия XIX века // Советское славяноведение. — 1981. — №4.

К истории заключения советско-германского договора о ненападении 23 августа 1939 г. (документальный обзор) // НИИ. — 1989. — №6.

Медведева О.В. Материалы российского консульства в Сливне как источник для изучения положения болгарского населения в 30-е годы XIX века // Славяноведение. — 1995. — №1.

Сталин, Рузвельт, Черчилль, Де Голль: Политические портреты. — Минск, 1991.

Хитрова Н.И. Черногория в национально-освободительном движении на Балканах и российско-черногорские отношения в 50-70-х годах XIX в. — М., 1971.

При вивченні першого питання звернути увагу й проаналізувати структуру дипломатичної документації та систему її збереження, схарактеризувати її окремі види. При цьому важливо визначити різновиди міжнародних договорів, а також особливості зовнішнього і внутрішнього дипломатичного листування. Для переконливості власних суджень слід навести приклади.

Розглядаючи друге питання, слід показати як у дипломатичній документації Російської імперії знайшов відображення процес взаємовідносини з слов'янськими народами Балканського півострова у XVIII-XIX ст. Зокрема, важливо проаналізувати інформаційний потенціал донесень російських консулів щодо наростання опозиційних настроїв серед слов'янського населення регіону та реакцію на це Порти.

Приступаючи до вивчення третього питання, необхідно показати основні етапи розвитку радянсько-німецьких відносин у 1918-1939 рр., визначити, якими двосторонніми угодами вони регулювалися, а також проаналізувати зміст головних міждержавних угод (Мирного договору 1918 р. в Брест-Литовську, Рапальського договору, Договору 1925 р., Договору 1926 р. про ненапад і нейтралітет, Радянсько-німецького договору про ненапад 1939 р.). Доцільно також проаналізувати матеріали дипломатичного листування зовнішньополітичних відомств обох країн.

Під час підготовки до останнього питання варто звернути увагу на матеріали Тегеранської, Кримської і Берлінської конференцій, листування лідерів Радянського Союзу, Великобританії та США, що найповніше відображають відносини між країнами антигітлерівської коаліції в роки Другої світової війни.

МЕМУАРИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

План

1. Поява жанру мемуарної літератури у ранній новий час. “Мемуари” Філіппа де Комміна.
2. Революція кінця XVIII ст. і наполеонівська Франція у мемуарній творчості.
3. Німецька імперія очима авторів мемуарних джерел.
4. Версальсько-Вашингтонська система і міжнародні відносини міжвоєнного періоду у мемуарній літературі.
5. Взаємовідносини країн антигітлерівської коаліції в мемуарах.

Список пропонованих джерел і літератури

Джерела:

- Абд Ар Рахман Ал Джабарти. Египет в период экспедиции Бонапарта (1789-1801). — М., 1962.
- Архив полковника Хауза. — Т.IV. — М., 1944.
- Бабеф Гр. Сочинения: В 4-х т. — М., 1975-1982.
- Бережков В.М. Страницы дипломатической истории. — М., 1987.
- Бисмарк О. Мысли и воспоминания: В 4-х т. — М., 1940.
- Витте С.Ю. Воспоминания: В 2-х т. — М., 1960.
- Гальдер Ф. Военный дневник: В 2-х т. — М., 1969.
- Громько А.А. Памятное: В 2-х кн. — М., 1988.
- Дневник посла Додда 1933-1938. — М., 1961.
- Жаневьева Табуи. Двадцать лет дипломатической борьбы / Пер. с фр. — М., 1960.
- Извольский А.П. Воспоминания. — М., 1989.
- Коммин де Ф. Мемуары / Пер., статья и прим. Ю.П.Малинина. — М., 1986.
- Ллойд Джордж Д. Военные мемуары: В 3-х т. — М., 1934-1935.
- Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах: В 2-х т. — М., 1957.
- Ламздорф В.Н. Дневник 1894-1896. — М., 1991.
- Майский И.М. Воспоминания советского дипломата (1925-1945 гг.). — М., 1987.
- Наполеон. Избранные произведения. — М., 1956.
- Путлиц В. По пути в Германию: Воспоминания бывшего дипломата. — М., 1957.
- Робеспьер Максимилиан. Избранные произведения: В 3-х т. — М., 1965.
- Сазонов С.Д. Воспоминания. — М., 1991.

Симонов К. Глазами человека моего поколения: Размышления о И.В.Сталине. — М., 1990.

Сто сорок бесед с Молотовым: Из дневника Ф.Чуева. — М., 1991.

Талейран. Мемуары / Под ред. Е.В.Тарле. — М., 1959.

Тирпиц фон Альфред. Воспоминания. — М., 1957.

Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х т. — М., 1990.

Шарль де Голль. Военные мемуары / Пер с фр. — М., 1957.

Эррио Эдуард. Из прошлого: Между двумя войнами 1914-1936. — М., 1958.

Монографії та статті:

Артюхина-Московченко В. Шарль де Голль и Советский Союз. — М., 1990.

Виноградов К.Б. Дэвид Ллойд Джордж. — М., 1970.

Молчанов Н. Генерал де Голль. — М., 1980.

Переписка российских дипломатов в эмиграции 1939-1940 гг. По архивам службы военной разведки РФ // НИИ. — 1997. — №6.

Сталин, Рузвельт, Черчилль, Де Голль. Политические портреты. — Минск, 1991.

Трухановский В.Г. Антони Иден. — М., 1983.

Трухановский В.Г. Уинстон Черчилль. — М., 1989.

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Голиков А.Г., Круглова Т.А. Источниковедение отечественной истории / Под общей ред. А.Г.Голикова. — М., 2000.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. "История". — М., 1984.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слюсаренко та ін. — К., 2002.

Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Уч. пособие. — М., 1970.

Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.

Мета заняття полягає в тому, щоб з'ясувати роль мемуарних джерел у вивченні проблем всесвітньої історії. Потрібно пам'ятати, що мемуари дають можливість вивчати конкретні історичні особистості з їх індивідуальними особливостями, враховуючи риси того середовища, якому вони належали, і тієї епохи, що їх породила. Вони дозволяють історикам вилучати факти, через які виявляються погляди, рівень культури, а специфіка викладу подій виявляється в суб'єктивному сприйнятті особою окремих моментів історії. Вони постають перед дослідником так, як відобразилися у свідомості сучасників, і історик, позбавлений цих джерел, не побачить живої картини минулого.

При розгляді першого питання необхідно звернути увагу на те, що поява жанру мемуарної літератури пов'язана із зростанням уваги до людської особистості в епоху гуманізму. Щоб переконатися в цьому, необхідно звернутися до "Мемуарів" Філіппа де Комміна, який, започатковуючи даний жанр літератури, і фактично визначив "обов'язки" його авторів *"ні в чому не відступати від істини"*.

Предмет вивчення другого питання — висвітлення подій революції кінця XVIII ст. й історії наполеонівської Франції у мемуарній літературі. Необхідно чітко зрозуміти, що авторами мемуарів були лише освічені особи, які, як правило, намагалися відобразити ці події, виходячи із поглядів того середовища, до якого вони належали. А тому трактовка тогочасних подій відрізняється у французького імператора Наполеона Бонапарта, представників його родини, князя Ш.Талейрана, єгипетського урядовця Абд Ар Рахман Ал Джакарті, одного із керівників змови рівних Ф.Буанаротті.

Розглядаючи третє питання, необхідно проаналізувати мемуари канцлерів, О. фон Бісмарка, фон Бюлова, адмірала фон Тірпіца, російських міністрів С.Вітте, В.Ламздорфа, О.Ізвольського, С.Сазонова та ін. Студент повинен показати, як в їх мемуарах знайшло відображено внутрішньо- і зовнішньополітичне життя Німецької імперії. Додільно проілюструвати власні думки цитатами із опрацьованих творів.

Готуючи відповідь на четверте питання, важливо пригадати хід роботи Паризької і Вашингтонської конференцій, найголовніші події розвитку міжнародних відносин міжвоєнного періоду. І лише після цього приступити до знайомства з мемуарами полковника Пауза, Д.Ллойд Джорджа, Ж.Табуі, Е.Еррію, У.Черчілля, І.Майського, В.Путліца, А.Додда та ін. і проаналізувати, як в їх працях знайшли відображення процес повоевого врегулювання й події міжнародних відносин 1918-1939 рр.

Заключне питання семінарського заняття стосується відображення у мемуарах державних і військових діячів періоду другої світової війни (У.Черчілля, Ш. де Голль, В.Молотов, В.Бережков, А.Громико, К.Жуков, Е.Ейзенхауер) взаємовідносини країн учасниць антигітлерівської коаліції в роки Другої світової війни. Потрібно звернути увагу на характер цих відносин на різних етапах.

ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

План

1. Періодична преса при вивченні всесвітньої історії.
2. Події югославської кризи 1990-х років на сторінках російських журналів “Новое время”, “Эхо планеты”.
3. Журнал “Сербия в мире” про події на Балканах 1990-х років.
4. Українсько-російські відносини межі ХХ-ХХІ ст. на шпальтах української преси.

Список пропонованих джерел і літератури

Джерела:

- Новое время. — 1991-2006 гг.
Эхо планеты. — 1991-2006 гг.
Сербия в мире. — 1995-2006 гг.
Зеркало недели. Международный общественно-политический ежедневник. — 1995-2006 гг.
Столичные новости. — 1995-2006 гг.
Сучасність. — 1995-2006 рр.
Урядовий кур'єр. — 1995-2006 рр.
Україна і світ сьогодні. — 1999-2006 рр.

Монографії та статті:

Алексеев А.Н. Метод Жака Кайзера (Из опыта исследования французской прессы) // Проблемы современной зарубежной печати: Сборник статей. — Л., 1969.

Есин Б.И. Русская дореволюционная газета 1702-1917 гг.: Краткий очерк. — М., 1971.

Кан А.С. Газета как источник по истории международных отношений (на примере шведского официоза за первую половину 1941 года) // Источниковедение. Теоретические и методологические проблемы. — М., 1969.

Смирнова И.С. Образ лидера и политической элиты в прессе Великобритании. — СПб., 2006.

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Голиков А.Г., Круглова Т.А. Источниковедение отечественной истории / Под общей ред. А.Г.Голикова. — М., 2000.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. "История". — М., 1984.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слюсаренко та ін. — К., 2002.

Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Уч. пособие. — М., 1970.

Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.

При підготовці до першого питання слід пам'ятати вислів англійця У.Бегхофа, який сьогодні став досить популярним: *"преса — четверта влада"*. Значення преси як джерела для історика не варто ні перебільшувати, ні недооцінювати. Поле роботи істориків в основному архіви. Водночас преса може слугувати комплексним джерелом, що дозволяє розробку на її основі практично будь-яких тем і сюжетів, будь то економіка чи приватне життя людей. Утім джерелознавче значення матеріалів періодичної преси у кожному конкретному випадку далеко не однако. Якщо виходити із ролі й місця преси в суспільстві, то краще за все її зміст відповідає завданням вивчення ідеології і різних сторін політики, включаючи ідейну і політичну боротьбу.

При підготовці до другого питання необхідно ознайомитися з щорічними комплектами російських журналів *"Новое время"*, *"Эхо планеты"* та проаналізувати, як на їх сторінках висвітлювалися події югославської кризи 1990-х років. Потрібно звернути увагу на характер цих матеріалів (інформаційні чи аналітичні), з'ясувати їх авторів і проаналізувати ступінь їх поінформованості щодо висвітлюваних подій, зробити власний висновок щодо об'єктивності цих матеріалів.

Третє питання передбачає ознайомлення з матеріалами російського журналу *"Сербия в мире"* та аналіз його публікацій, присвячених подіям Балканської кризи 1990-х років. При підготовці до цього питання, насамперед, слід з'ясувати видавців цього часопису, місце видання, зробити висновок щодо загальної його спрямованості, а також оцінити достовірність видрукованих у ньому матеріалів.

Заключне питання дозволяє продемонструвати студентам інформаційні можливості періодичної преси щодо вивчення сучасних подій, зокрема українсько-російських відносин новітньої доби. Найкраще це зробити шляхом вивчення річних комплектів централь-

них українських газет: “Урядовий кур’єр”, “Молодь України”, “Україна і світ сьогодні”, “Дзеркало тижня”, “Столичне новости”, “Комерсантъ” та ін. Важливо звернути увагу на характер цих публікацій та порівняти їх загальну спрямованість із матеріалами російських газет, присвячених цьому ж питанню.

Тема №5

СУДОВО-СЛІДЧІ МАТЕРІАЛИ ПРИ ВИВЧЕННІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

План

1. Структура судово-слідчих матеріалів та їх значення при вивченні всесвітньої історії.
2. Внутрішньополітичне життя нацистської Німеччини за матеріалами Лейпцігського процесу 1933 р.
3. Матеріали Нюрнберзького судового процесу як джерело з історії внутрішньої та зовнішньої політики Німеччини.

Список пропонованих джерел і літератури

Джерела:

Нюрнберзький процес. Сборник материалов: В 7-ми т. — М., 1957-1961. — Т.1: Подготовка суда. Открытие процесса. Вступительные речи главных обвинителей. — М., 1957.

Нюрнберзький процес над головними німецькими військовими злочинцями. Сборник материалов: В 3-х т. — М., 1965-1966.

Нюрнберзький процес. Сборник материалов: В 8-ми томах. — М., 1987.

Процесс о поджоге рейхстага и Георгий Димитров. Документы: В 3-х т. — М., 1981.

Монографії та статті:

Журавлев С.В. Судебно-следственная и тюремно-лагерная документация // Источниковедение новейшей истории России: Теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисова и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Нюрнберзький процес и современность. — М., 1986.

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Голиков А.Г., Круглова Т.А. Источниковедение отечественной истории / Под общей ред. А.Г.Голикова. — М., 2000.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. “История”. — М., 1984.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слюсаренко та ін. — К., 2002.

Історичне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Уч. пособие. — М., 1970.

Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.

При підготовці першого питання потрібно пам'ятати, що робота із судово-слідчими матеріалами (слідчого й судового діловодства) потребує спеціальних знань у галузі правознавства й володіння юридичною термінологією. При аналізі конкретних справ історично важливо постійно співставляти хід слідчих дій з конкретним історичним контекстом, що міг постійно змінюватися (ідеологічні кампанії в країні, загальна зміна курсу або керівництва спецслужб тощо). Крім того, слідче діловодство, особливо в країнах з тоталітарними режимами (Німеччина періоду гітлерівської диктатури, СРСР), в значній мірі залежало від відомчих інструкцій, наказів, розпоряджень тощо.

Друге питання передбачає вивчення матеріалів Лейпцігського судового процесу 1933 р. Аналізуючи їх, потрібно з'ясувати коло осіб, над якими було організовано цей процес і характер висунутих їм обвинувачень, а також знайти пояснення, чому ця справа розглядалася ІV сенатом імперського суду в м. Лейпцигу. Потрібно перевірити, чи не вдавався правлячий режим до фальшування окремих матеріалів слідства й судової справи, а також з'ясувати мотиви відмови Г.Димитрова підписати протоколи дізнання. Студентам слід сформулювати власну думку і дати оцінку радянського видання матеріалів Лейпцігського процесу.

Підготовка до заключного питання вимагає ознайомлення з радянськими багатотомними виданнями матеріалів Нюрнберзького процесу. Студенти повинні визначити правову основу проведення цього процесу, коло учасників, характер звинувачень підсудним, проаналізувати докази обвинувачення тощо. Вкрай важливо звер-

нути увагу на матеріали, подані радянськими обвинувачами, в яких фігурувало населення і окремі пункти Кам'янець-Подільської області. Висловіть власну думку з цього приводу.

Тема №6

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

План

1. Конституційні закони США — Статті Конфедерації (1777), Конституція Сполучених Штатів Америки (1787), Білль про права (1789) як джерело з історії державних інститутів і суспільних відносин в країні.
2. Принципи державного устрою і права громадян за Конституціями Франції 1791, 1793, 1795 рр.
3. Конституції Польщі, Чехословаччини, Чехії і Словаччини як основа їх державного устрою, прав, свобод і обов'язків їх громадян: джерелознавчий аспект.

Список пропонованих джерел і літератури

Джерела:

- Американские просветители: В 2-х т. — М., 1968-1969.
Бабеф Г. Сочинения: В 4-х т. — М., 1972-1982.
Буанароти Ф. Заговор во имя равенства, именуемой заговором Бабефа / Пер. с фран. — М.-Л., 1998. — Т.1-2.
Документы истории Великой французской революции: В 2-х т. — М., 1990. — Т.1.
Конституции государств Американского континента / Пер. ред. Г.С.Гуровича. — М., 1959. — Т.III.
Конституции социалистических государств. Сборник: В 2-х т. — М., 1987.
Конституции европейских стран народной демократии. — М., 1954.
Конституция Чехословацкой Социалистической Республики. Принята Национальным Собранием 11 июля 1960 года. — М., 1961.
Конституция Польской Народной Республики. — М., 1977.
Конституции и основные законодательские акты Польской Народной Республики. — М., 1953.
Чеська Конституція // Лукашкин Е.В. Порівняльне конституційне право. — Рівне, 1998.
Польська Конституція // Там само.
Конституція Словаччини // Там само.

Конституции буржуазных государств. — М., 1982.

Конституции и законодательские акты буржуазных государств XVII-XIX вв.: Сб. документов / Под. ред. П.И.Галанзы. — М., 1957.

Сборник документов по всеобщей истории государства и права. — Л., 1977.

Сборник документов по истории нового времени: Буржуазные революции XVII-XVIII вв. / Под. ред. В.Г.Сироткина. — М., 1990.

Франклин Б. Избранные произведения. — М., 1956.

Хрестоматия по новой истории / Под. ред. А.Губерга и А.Ефимова. — М., 1963. — Т.1: 1640-1815.

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Голиков А.Г., Круглова Т.А. Источниковедение отечественной истории / Под общей ред. А.Г.Голикова. — М., 2000.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. "История". — М., 1984.

Журавлев В.В. Декреты Советской власти 1917-1920 гг. как исторический источник. — М., 1979.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: Теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Конституции зарубежных государств: Учебное пособие. — М., б./г.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Учебное пособие. — М., 1970.

Согрин В.В. История США. Учебное пособие. — СПб., 2003.

Черниловский З.М. Всеобщая история государства и права. — М., 1998.

Монографії і статті:

Конституция США: история и современность. — М., 1988.

Ревуненков В. Г. История французской революции. — СПб., 2003.

Словарь американской истории с колониальных времен до первой мировой войны / Под ред. акад. А.А.Фурсенко. — СПб., 1997.

Согрин В.В. Основатели США: Исторические портреты. — М., 1983.

Мета семінарського заняття полягає в тому, щоб розглянути конституції (основні закони) США нового періоду історії (перше питання), Франції доби революції кінця XVIII ст. (друге питання) і низки країн Східної Європи новітнього часу (третє питання).

Будучи історичним джерелом, що відображає явища економічного, політичного, соціального, культурного життя і маючи до того ж юридичну силу, закон, на відміну від інших видів джерел, зачіпає реальні інтереси членів суспільства і тим самим є потужним інструментом ідейно-пропагандистського впливу, а також регулювання громадських і матеріальних інтересів.

Обов'язковою умовою кваліфікованого підходу до законодавчих джерел є якомога повніше уявлення про нормативні акти як вид історичних документів, їх структуру, ієрархію, про еволюцію системи законодавства, а також про місце законодавчих джерел з поміж інших документів епохи. Студентам важливо сформулювати і висловити власну думку.

Тема №7

ТВОРИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

План

1. Книга Даниеля Дефо “Робінзон Крузо” як джерело з історії побуту і звичаїв Англії XVII ст.
2. “Людська комедія” Оноре де Бальзака як джерело з історії Франції першої половини XIX ст.
3. Франко-прусська війна у творах Гі де Мопассана та Е.Золя.
4. Відображення подій Першої світової війни в творах Е.М.Ремарка, Г.Фаллади, Е.Хемінгуей, Я.Гашека.
5. США наприкінці XIX — на початку XX ст. у творах Т.Драйзера та Дж.Лондона.

Список пропонованих джерел і літератури

Посібники та підручники:

Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.

Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по спец. “История”. — М., 1984.

Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учеб. пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.

Источниковедение новейшей истории России: Теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.

Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слюсаренко та ін. — К., 2002.

Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.

Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Уч. пособие. — М., 1970.

Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.

Джерела:

Бальзак О. Собрание сочинений: В 10 т. — М., 1983-1987.

Гашек Я. Похождения бравого солдата Швейка. — М., 1977.

Драйзер Т. Собр. соч. в 12-ти т. — М., 1986.

Ремарк Е.М. На західному фронті без змін // Ремарк Е.М. Твори: В 2-х т. — К., 1986. — Т.1.

Золя Э. Разгром // Избранные произведения. — М., 1981.

Лондон Дж. Собрание сочинений: В 13 т. — М., 1976.

Мопассан. Два друга // Собр соч.: В 7 т. — М., 1977. — Т.1.

Мопассан. Мадемуазель Фифи // Там же.

Мопассан. Пышка // Там же.

Мопассан. Святой Антоний // Там же.

Мопассан. Пленные // Там же. — Т.3.

Мопассан. Дуэль // Там же. — Т.7.

Мопассан. Папаша Милон // Там же. — Т.7.

Фаллада Г. Железный Густав. — М., 1987.

Хеменгуей Е. Прощай, зброє! // Ернест Хеменгуей. Твори в 4-х томах. — Т.1. — К., 1979.

Монографії та статті:

Бальзак в воспоминаниях современников. — М., 1986.

Грифцов Б.А. Как работал Бальзак. — М., 1978.

Затонський Д. Ернест Хеменгуей — письменник і людина // Ернест Хеменгуей. Твори в 4-х томах. — Т.1. — К., 1979. — С.5-25.

Затонський Д. Перечитуючи Ремарка // Ремарк Е.М. Твори в 2-х томах. — Т.1. — К., 1986. — С.5-33.

Мета заняття полягає в тому, щоб з'ясувати потенційні можливості використання творів художньої літератури при вивченні проблем всесвітньої історії. Студентам слід пам'ятати наступне.

По-перше, твори художньої літератури у деяких відношеннях максимально наближені до традиційних нарративних історичних джерел, таких як спогади, щоденники, епістолярії. Їх особливістю є те, що події і факти в них відображаються через призму авторського бачення.

По-друге, якщо у мемуарних творах автор розповідає про реальні події, учасником або свідком яких він був, то у літератур-

них творах відбувається художнє переосмислення історичної дійсності, сучасної автору або минулої епохи, а їх автори мають право на вигадку історичних персонажів, деталей конкретних подій. Останні часто бувають досить переконливими й сприймаються читачами як реальність, формують історичні уявлення про відповідну історичну епоху цілих поколінь (твори В.Скота, О.Дюма).

По-третє, художній твір може слугувати історичним джерелом для вивчення конкретних історичних явищ (традицій, звичаїв, побуту, менталітету тощо), якщо його автор був учасником або свідком відображуваних на його сторінках подій.

По-четверте, правильно обравши відповідний літературний твір, вчитель або викладач може використати його в якості хрестоматійного матеріалу на уроках, лекціях, семінарських заняттях для висвітлення різних проблем всесвітньої історії. Так, оповідання Гі де Мопассана чи роман Е.Золя “Розгром” можуть слугувати ілюстрацією при висвітленні подій франко-пруської війни, а романи Е.Хемінгуей, Г.Фаллади, Е.М.Ремарка, Я.Гашека, М.Шолохова — подій Першої світової війни.

При підготовці до даного семінарського заняття студентам слід обов’язково прочитати відповідний художній твір і, враховуючі вищевказані моменти, проаналізувати його як історичне джерело при вивченні конкретної проблеми.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ І МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ЇХ НАПИСАННЯ

Реферат — один із важливих видів самостійної роботи студентів, який допомагає, опрацювавши відповідні джерела, наукову й методичну літературу, поглиблено вивчати проблеми курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”. Їхнє написання сприяє виробленню навичок самостійного аналізу джерел і наукової літератури, систематизації матеріалу та його стислого викладу. Студент обирає одну із запропонованих тем з курсу (дивись перелік тем рефератів).

Робота над рефератом розпочинається зі складання бібліографії (не менше п’яти назв) та її опрацювання. На даному етапі важливими є два взаємопов’язаних моменти: вміння “читати” і вести запис прочитаного, основними з яких є **свідоме засвоєння прочитаного, а не механічне заучування; вимагає зосередженості й виключає поверховість сприймання**. Починати її слід з ознайомлення зі змістом книги і вступом до неї. Це дасть загальний орієнтир та сформує уявлення про питання, що в ній висвітлюються. Потім здійснюйте фронтальне ознайомлення з матеріалом і розпочинайте його глибоке опрацювання. Неодмінним правилом при цьому є з’ясування незрозумілих історичних термінів, понять, визначень тощо, для чого слід користуватися словниками, довідниками, енциклопедіями та іншими довідковими виданнями.

Працюючи з історичною літературою, необхідно робити виписки, найкраще на окремих аркушах або картках із зазначенням найважливіших подій, фактів, імен, висновків, вказуючи всі складові наукового апарату (автор і назва твору, місце і рік видання, сторінка. Наприклад — Томпсон П. Голос прошлого: Устная история / Пер. с англ. — М.: Весь Мир, 2003. — С.57; Ферро М. Кино и история // Вопросы истории. — 1993. — №2. — С.125-131). Необхідно скласти план реферату, в якому передбачити вступ, кілька пунктів основної частини і висновки.

У “Вступі” варто охарактеризувати актуальність проблеми, стан її висвітлення в літературі, мету та завдання роботи.

В “Основній частині” потрібно розкрити зміст кожного питання у логічній послідовності з елементами самостійного аналізу історичного матеріалу. Писати слід сучасною українською мовою, короткими чіткими фразами, правильно оформлюючи науковий апарат. Цитати слід брати в лапки і зазначати в посиланні, з якого джерела вони взяті, вказуючи сторінку. Після викладу кожного питання слід робити короткі висновки (2-3 речення).

У “Висновках” підводиться підсумок з теми в цілому, робляться узагальнення.

В кінці реферату подається список використаної літератури і джерел.

Реферат повинен мати обсяг **12-15 сторінок** машинопису (комп'ютерного набору) через 2 інтервали з полями 1 см (праворуч), 3,5 см (ліворуч), 2,5 см (зверху) і не менше 2 см (знизу); або 23-25 сторінок написаного тексту. На сторінці має бути **30 рядків**. На обкладинці реферату зазначаються: назва вищого навчального закладу, прізвище, ім'я та по батькові виконавця, кафедра, тема реферату, назва дисципліни, факультет, курс, група, форма навчання. Реферати здаються на кафедру всесвітньої історії викладачам для перевірки. При підготовці до написання реферату за потребою студент може консультуватися у викладача кафедри всесвітньої історії, який викладає цей курс.

Теми рефератів до курсу “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”

для студентів V курсу (денна і заочна форма навчання)

1. Усна історія в країнах Східної Європи.
2. Німецька мемуарна література як джерело з історії Німецької імперії кінця XIX ст.
3. Мемуари Д.Ллойд Джорджа як джерело з історії Паризької мирної конференції.
4. Мемуари Уїнстона Черчілля як джерело з історії другої світової війни.
5. Громадянська війна в Іспанії 1936-1939 рр. у радянській мемуарній літературі.
6. Листування Й.Сталіна, У.Черчілля, Ф.Рузвельта як джерело з історії антигітлерівської коаліції в роки другої світової війни.
7. Роман Дж.Голсуорсі “Сага про Форсайтів” як джерело з історії побуту англійського вищого світу наприкінці XIX — на початку XX ст.
8. Твори Генріха Мана як джерело з історії Ваймарської республіки.
9. Твори Ганса Фаллади як джерело з новітньої історії Німеччини.
10. Історико-художня література як знаряддя гітлерівської пропаганди (на прикладі Ганса Грима).
11. Рух Опору у Франції за оцінкою французьких мемуаристів.
12. Використання історичних джерел у працях академіка Є.Тарле.
13. Історичні джерела у працях французького історика Фернана Броделя.
14. Російська періодика як джерело з історії Близькосхідної кризи 1870-х рр.
15. Балканські війни 1912-1913 рр. у висвітленні російської губернської преси.
16. Журнал “Новое время” як джерело з історії Югославської кризи 1990-х років.
17. Українська періодика як джерело з історії українсько-російських відносин кінця XX — початку XXI ст.
18. Українські газети як джерело з історії взаємин України і НАТО.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ Й МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ЙОГО СКЛАДАННЯ

Як готуватися до заліку з “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”

Залік — форма контролю за процесом засвоєння певного навчального курсу з історії. При підготовці до заліку слід дотримуватися наступних методичних порад:

- протягом вивчення курсу “Джерелознавство нової і новітньої історії країн Європи і Америки” потрібно цілеспрямовано відбирати головну інформацію, виділяти її у своїх конспектах, завчати основні поняття, дати, імена історичних осіб тощо;
- при вивченні теми близької по змісту до раніше засвоєної, знову повертайтеся до її повторення;
- у відведений час підготовки до заліку складіть план своєї роботи і у відповідності з ним вивчайте та повторюйте матеріал;
- вивчення кожного питання розпочинайте не з читання тексту підручника або конспекту, а з пригадування того, що вивчалося раніше; тоді Ваша пам’ять “підкаже” на з’ясування яких питань слід звернути особливу увагу;
- при повторенні матеріалу важливо звертати основну увагу не на окремі деталі характеристики історичних джерел, а на з’ясування їх значущості для вивчення історичних подій і явищ;
- в останній день повторіть основні тези відповіді на кожне питання, що виноситься на залік, і ті конкретні факти, котрі важко запам’ятовувалися у процесі підготовки.

Основні питання підготовки до заліку з “Джерелознавства нової і новітньої історії країн Європи і Америки”

1. Поясніть тезу французьких істориків-позитивістів Ш.Ланглуа та Ш.Сеньобоса — “історія пишеться за джерелами”.
2. Як вчення про інформацію американського вченого К.Шеннона дозволило теоретично обґрунтувати змістовну невичерпність історичних джерел.
3. Предмет і завдання курсу джерелознавства нової і новітньої історії.
4. Розкрийте структуру історичного джерелознавства як спеціальної галузі наукових історичних знань.
5. Схарактеризуйте процес становлення історичного джерелознавства як галузі історичної науки у першій половині XIX ст.
6. Поясніть тезу німецького історика XIX ст. Леопольда фон Ранке, що в історичній праці потрібно показати як все відбувалося насправді.

7. Проаналізуйте розвиток історичного джерелознавства у другій половині XIX.
8. Схарактеризуйте внесок Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобоса у розвиток історичного джерелознавства наприкінці XIX — на початку XX ст.
9. Окресліть найважливіші здобутки теоретичного джерелознавства у першій половині XX ст.
10. Поясніть тезу російського історика О.Лапо-Данілевського: “джерела — реалізований продукт людської психіки”.
11. Розкрийте зміст концепції О.Лапо-Данілевського психологічного тлумачення історичних джерел.
12. Класифікація історичних джерел як пізнавальний метод їх вивчення.
13. Сутність концепції І.Ковальченка щодо врахування трьох аспектів інформації (синтаксичного, прагматичного, семантичного) у класифікації історичних джерел.
14. Джерелознавча критика як кінцевий етап роботи дослідника із джерелом, її структура.
15. Схарактеризуйте головні правила джерелознавчої критики щодо давньоруських літописів А.Щльоцера.
16. Структура джерелознавчої критики документа в концепції французьких істориків-позитивістів Ш.Ланглуа і Ш.Сеньобоса.
17. Що таке атрибуція історичного джерела?
18. Поясніть, що означає автентичність історичного джерела?
19. Схарактеризуйте головні методи досліджень, якими оперує сучасне історичне джерелознавство.
20. Дайте пояснення терміну “логічна критика”.
21. Поясніть, у чому полягає специфіка зображальних джерел?
22. Специфіка кінодокументів як історичного джерела.
23. Розкрийте специфіку фотодокументів як історичного джерела.
24. У чому для дослідника полягає значення письмового або звукового супроводу кінофотодокументів.
25. Поясніть, чи існує кінематографічне бачення історії?
26. Схарактеризуйте особливості історичної критики кінофотодокументів.
27. “Усна історія” як міждисциплінарний метод дослідження в історії та як вид історичних джерел.
28. З’ясуйте роль Алана Невінса у становленні “усної історії”.
29. Чому звукозапис є більш надійним і точним свідченням про спілкування з іншою людиною, ніж запис у письмовій формі?
30. Чим зумовлювався інтерес до “усної історії” в США і країнах Західної Європи у другій половині XX ст.?
31. “Усна історія” у дослідженнях проблем всесвітньої історії в країнах Східної Європи.
32. Президентські бібліотеки в США як сховища писемних джерел, аудіо і кінофотодокументів.

33. Схарактеризуйте структуру і функції дипломатичної служби в країнах Заходу.
34. Роль і значення дипломатичних документів у вивченні проблем всесвітньої історії, склад дипломатичної документації.
35. Публікації дипломатичних документів: традиції і особливості.
36. Міжнародний договір як від дипломатичної документації.
37. Дайте характеристику структури міжнародного договору.
38. Дипломатичне листування як різновид дипломатичної документації.
39. Особливості історичної критики дипломатичних документів.
40. Наведіть приклади фальшувань дипломатичних документів і з'ясуйте з якою метою вони здійснювалися.
41. Роль і значення статистичних джерел у вивченні проблем всесвітньої історії.
42. Проблема класифікації статистичних джерел у сучасному історичному джерелознавстві.
43. Визначте основні види статистичних джерел і дайте їм характеристику.
44. Роль статистичних матеріалів (дані переписів, реєстрації народження, шлюбів, смертей та ін.) у вивченні проблем соціальної історії.
45. Схарактеризуйте структуру статистичної служби в країнах Заходу та головні публікації статистичних матеріалів.
46. Дайте характеристику “Статистичного щорічника” як типової публікації статистичних матеріалів.
47. Розкрийте головні прийоми роботи дослідника із статистичними матеріалами.
48. Схарактеризуйте значення періодичної преси у вивченні проблем всесвітньої історії.
49. Поясніть тезу англійця У.Бегхофа: преса — четверта влада.
50. Чи погоджуєтесь ви з думкою професорів Паризького університету Р.Пенто і М.Гравітцом, що преса є “відбитком різних тенденцій і поглядів епохи”?
51. Схарактеризуйте систему зберігання матеріалів періодичної преси, бібліографічні покажчики й каталоги періодики.
52. Розкрийте головні принципи класифікації періодики.
53. Проаналізуйте головні етапи розвитку періодичної преси в світі.
54. Дайте характеристику головних жанрів періодичної преси.
55. Схарактеризуйте головні методи вивчення періодики (“перегрупування в масив”, “підбору зразків”).
56. Роль епістолярних матеріалів у вивченні проблем всесвітньої історії.
57. Традиція листування як одну із форму комунікації у період античності і середньовіччя.
58. Схарактеризуйте палеографічні особливості, матеріали й засоби написання листів, епістолярний етикет різних історичних епох.

59. Джерелознавчий аналіз епістолярних матеріалів і головних методів їх вивчення (історико-генетичний, хронологічно-тематичний, історико-порівняльний, взаємної перевірки, системний аналіз тощо).
60. Роль і значення мемуарних джерел у вивченні проблем всесвітньої історії; характеристика їх основних видів.
61. Система збереження мемуарних творів та їх публікація.
62. Чи погоджуєтесь ви з тезою англійського історика А.Дж.Тейлора, що “писемні мемуари створені для того, щоб вводити в оману істориків”; як джерело вони “непотрібні, за виключенням атмосфери”.
63. Визначте особливості історичної критики мемуарних джерел.
64. У чому полягає значення парламентських документів у вивченні проблем всесвітньої історії; дайте характеристику їх основних видів?
65. Система збереження парламентських документів та їх публікація.
66. Схарактеризуйте особливості джерелознавчого вивчення парламентських документів.
67. Роль і значення законодавчих актів у вивченні проблем всесвітньої історії.
68. Система збереження законодавчих актів та їх публікація.
69. Особливості джерелознавчого аналізу законодавчих актів.
70. Значення діловодної документація у вивченні проблем всесвітньої історії.
71. Схарактеризуйте головні види, структуру й термінологію діловодних матеріалів.
72. Особливості системи збереження діловодних матеріалів та їх джерелознавчого аналізу.
73. Судово-слідчі матеріали у вивченні проблем всесвітньої історії.
74. Структура судово-слідчих документів та систему їх збереження. Публікації судово-слідчих матеріалів.
75. Особливості джерелознавчого аналізу судово-слідчих матеріалів.
76. Документація політичних партій, організацій і громадських рухів при вивченні проблем всесвітньої історії.
77. Склад документації політичних партій і громадських організацій, система її збереження.
78. Визначте особливості історичної критики політичних організацій і громадських рухів.
79. Роль листівок, прокламацій і політичних афіш у вивченні проблем всесвітньої історії, особливості їх джерелознавчого аналізу.
80. Публіцистична література при вивченні проблем всесвітньої історії та її джерелознавчий аналіз.
81. Використання творів художньої літератури при вивченні проблем всесвітньої історії.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автентичний текст (від грецького — справжній) — справжній текст оригіналу документу; дійсний, вірний, той, що ґрунтується на першоджерелі.

Аналітична критика — етап і вид джерелознавчої критики, завданням якої є встановлення об'єктивності і наукової цінності джерела, здобування з нього достовірної інформації.

Анонімні джерела (від грецького — безіменний) — джерела, що набули поширення без імені автора.

Атрибуція джерела — визначення достовірності джерела, часу та місця створення; встановлення його авторства, коли історична пам'ятка взагалі не має прямого посилання на те, хто її створив, або стала відома під набутим іменем-псевдонімом, чи є фальшованим документом з навмисно приписаним авторством.

Вербальні джерела (від латинського — слово) — тип джерел, в яких інформація зафіксована у словесній формі.

Вірогідність джерела — ступінь відповідності свідчень джерела тим реальним подіям, що в ньому описані.

Генетичний метод — спосіб дослідження явищ, що ґрунтується на аналізі їхнього генезису і розвитку.

Герменевтика (від грецького — пояснюю, той, хто роз'яснює, тлумачить) — тлумачення, інтерпретація тексту джерела, необхідне для розуміння і осмислення його змісту. За допомогою герменевтики встановлюють справжній зміст окремих елементів джерела, та к і його тексту в цілому.

Датування джерела — визначення часу створення джерела, якщо він невідомий; необхідне для розуміння конкретно-історичних обставин появи джерела, оцінки, вміщеної в ньому інформації, встановлення хронології явищ і подій, відомих з досліджуваного чи інших джерел.

Джерела особового походження — пам'ятки, авторами яких виступають окремі особи і які їм належать або належали.

Джерело історичне — носій історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи та суспільних відносин і відбиває той чи інший бік людської діяльності.

Джерельна база — сукупність (система) джерел різноманітних типів, видів та різновидів, що акумулюють оптимальну інформацію про історичний процес, явище подію.

Джерельна інформація — сукупність наявних у джерелі типів інформації та стійких зв'язків між ними, які забезпечують його

цілісність та здатність бути основою для отримання наукового фактичного знання.

Документальні джерела — рід писемних джерел, що утворився у процесі діяльності різноманітних державних, громадських, приватних установ, підприємств, організацій тощо.

Достовірність джерела — якісна характеристика джерела, що засвідчує його вірогідність і відповідність змісту реальних явищ і подій.

Епістолярні джерела (від грецького — послання, лист) — один із видів джерел особового походження, приватне листування.

Зображальні джерела — тип історичних джерел, в яких інформація зафіксована у вигляді зображення.

Інтерполяція (від латинського — зміна) — 1) У джерелознавстві — фальсифікована вставка в оригінальний текст. 2) Неавторські вставки слів, речень або чисел у тексті під час переписування, опрацювання рукописів, копіювання географічних карт тощо.

Картографічні джерела — вид зображальних джерел, що являють собою умовні зображення на папері чи іншому матеріалі різноманітних природних, географічних, політичних та соціально-економічних явищ.

Кінофотовідеодokumentальні джерела — різновид зображальних джерел, представлений фотографіями, кінофільмами, відеозаписами.

Класифікаційна схема (модель) — сукупність тих чи інших параметрів групування джерел за обраними домінуючими ознаками з метою їх дослідження і здобуття найповнішої і най достовірнішої інформації.

Класифікація джерел — поділ всієї маси джерел на групи за певною суттєвою спільною ознакою, характерною для кожної групи.

Кластерний аналіз — поділ джерел на різні класи (групи, кластери, таксони), кількісний і якісний склад яких встановлюються дослідником під час аналізу джерел.

Лінгвістичні джерела (від латинського — мова) — один із видів вербальних джерел, пам'ятки мови, що містять цінні відомості з історії її розвитку і мають важливе значення для вивчення етнічної історії, історії культури, науки тощо.

Логічна критика — вид джерелознавчої критики, яка полягає у перевірці достовірності джерела шляхом зіставлення вміщеної у ньому інформації з об'єктивною логікою розвитку історичних подій, а не з даними іншого джерела.

Маргіналії (від латинського — край, межа) — примітки на краях книги.

Масові джерела — комплекси джерел, що характеризуються певною повторюваністю, типовістю і однорідністю вміщеної в них інформації.

Мемуари (від латинського — пам'ять) — вид оповідних джерел особового походження, що створюються на основі зафіксованих у пам'яті авторів вражень про події, учасниками чи свідками яких вони були.

Методика джерелознавства — система знань про методи, засоби, правила здійснення всього комплексу робіт, пов'язаних з пошуком, виявленням, відбором джерел, їх всебічним критичним аналізом, визначенням достовірності та інформаційної цінності, а також наступним використанням з метою отримання науково перевіреної, об'єктивної інформації.

Мотиви спонукальні створення джерела — конкретно-історичні обставини, якими зумовлені поява джерела, його призначення і службова функція.

Оригінал документа (від латинського — первісний, природжений) — 1) Первинний, вихідний документ. 2) Справжній документ, рукопис на відміну від копії або підробки, фальсифікату.

Палеографія (від грецьких слів — старовинний, давній і пишу) — спеціальна історична дисципліна, що вивчає стародавню писемність, її еволюцію, характерні особливості, зовнішні ознаки рукописних пам'яток.

Пергамент (від назви стародавнього міста Пергама в Малій Азії) — документ, написаний на спеціально обробленій шкірі молодих тварин.

Періодична преса (від грецького — той, що повторюється, чергується) — вид комплексних джерел, представлений газетами, журналами та іншими періодичними виданнями.

Підробка джерела — фальсифікація з метою обману. В джерелознавстві розрізняють матеріальну та інтелектуальну підробку. Перша означає фальсифікацію самого джерела (підробка тексту, авторства і т.п.), друга — навмисне перекручення відображення події, тобто фальсифікацію змісту джерела.

Писемні джерела — тип історичних джерел, визначальною ознакою яких є письмова фіксація інформації.

Повнота джерела — здатність джерела відбивати основний зміст, істотні риси і особливості відображуваних подій, явищ.

Позаджерельна інформація — сукупність знань і настанов, які використовуються істориком, впливають на його дослідження і не здобуваються ним безпосередньо з історичних джерел.

Потенційна інформація джерел (від латинського — сила) — різновид джерельної інформації, що залишилася не використаною у наукових дослідженнях.

Регламент (від латинського — правило) — система правил, що регулюють порядок організації і діяльності певних установ.

Репрезентативність — один з показників повноти, достатньої джерельної інформації для вивчення певної проблеми; є критерієм визначення оптимального обсягу, який є достатнім для отримання сукупності вірогідних наукових фактів.

Речові джерела — тип історичних джерел, інформація в яких фіксується в предметній формі.

Синтетична критика (від грецького — поєднуючий) — етап і вид джерелознавчої критики, зміст якої пов'язано з формуванням комплексу джерел і здобуванням з нього сукупності наукових фактів як основи для достовірних дослідницьких висновків.

Справжність джерела — поняття для визначення того, що джерело не є підробкою, а створене зазначеним у ньому автором у зазначений час і в зазначеному місці.

Справочинні (діловодні) джерела — вид документальних джерел, що створюються у процесі функціонування державних, суспільних, приватних установ та організацій і мають офіційний, діловий характер.

Статистичні джерела (від латинського стан, становище) — вид історичних джерел, що містять інформацію, яка характеризує кількісні закономірності суспільного життя у нерозривному зв'язку з їхнім якісним змістом. Охоплюють різноманітні за змістом та формою носії інформації, що виникли внаслідок масових обстежень, описів, переписів, запровадження стандартизованого обліку та звітності.

Теорія джерелознавства — розділ джерелознавства, який включає систему наукових знань про об'єктивно-суб'єктивний характер історичного джерела, пізнання його соціальної та гносеологічної природи.

Типи історичних джерел — групи джерел, що мають споріднений спосіб передачі відомостей або близькі за змістом, формою, походженням.

Усна історія — сучасний міждисциплінарний метод збору історичних документальних джерел шляхом запису спеціальних інтерв'ю-мемуарів у свідків і учасників історичних подій.

Усні джерела — тип історичних джерел, в яких інформація зберігається у вигляді усної традиції і передається з покоління в покоління, із уст в уста.

Фактична критика — вид джерелознавчої критики, що передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом його зіставлення з іншими джерелами, тобто через порівняння фактичної інформації одного джерела з інформацією інших.

Критика фактична — основний вид джерелознавчої критики, який передбачає перевірку повноти і достовірності джерела шляхом співставлення його з іншими джерелами, тобто через порівняння фактичної інформації одного джерела з фактичною інформацією інших.

Фальсифікація (від латинського — підробка) — умисне викривлення або неправильне тлумачення тих чи інших явищ, подій, фактів, джерел.

Фонічні джерела (від грецького — вимовляю, звучу) — окрема група звукових історичних джерел, носіями яких виступають фонограми, різного роду технічні звукозаписи текстів, музичних творів, інших звукових проявів, що створюються у процесі життєдіяльності людства.

Цензура — контроль офіційної влади за змістом, випуском у світ та розповсюдженням друкованої продукції, творів сценічного, образотворчого та кіномистецтва з метою не допустити чи обмежити поширення ідей, інформації, що визначаються цією владою як небажані або шкідливі.

СПИСОК ОСНОВНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

- Американские просветители: В 2-х т. — М., 1968-1969.
Архив полковника Хауза: В 4-х т. — М., 1939-1944.
Бабеф Г. Сочинения: В 4-х т. — М., 1972-1982.
Бисмарк О. Мысли и воспоминания: В 3-х т. — М., 1940-1941.
Буанароти Ф. Заговор во имя равенства, именуемый заговором Бабефа / Пер. с фр. В 2-х т. — М.-Л., 1948.
Бьюкенен Дж. Мемуары дипломата. — М., 1991.
Витте С.Ю. Воспоминания: В 3-х т. — М., 1960.
Извольный А.П. Воспоминания. — М., 1989.
Коммин де Ф. Мемуары / Пер., статья и прим. Ю.П.Малинина. — М., 1986.
Конституции государств Американского континента / Пер. и ред. Г.Гуровича: В 3-х т. — М., 1959.
Конституции европейских стран народной демократии. — М., 1954.
Конституции социалистических государств: Сб. в 2-х т. — М., 1987.
Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII-XIX вв.: Сб. документов. — М., 1957.
Ламздорф В. Дневник. 1894-1896. — М., 1991.
Ллойд Джордж Д. Правда о мирных договорах: В 2-х т. — М., 1957.
Ллойд Джордж Д. Военные мемуары: В 3-х т. — М., 1934-1935.
Марат Жан Поль. Памфлеты. — М., 1937.
Марескотти А. Дипломатическая война: Воспоминания и отрывки из дневника (1914-1918 гг.). — М., 1944.
Милютин Д.А. Дневник: В 3-х т. — М., 1950.
Нюрнбергский процесс: Сборник материалов в 7-ми т. — М., 1957-1961.
Нюрнбергский процесс: Сборник материалов в 8-ми т. — М., 1957-1961.
Палеолог М. Царская Россия накануне революции. — М., 1991.
Пейн Т. Избранное. — М., 1958.
Печать Первого Интернационала и Парижской Коммуны. — М., 1964.
Процесс о поджоге рейхстага и Георгий Димитров. Документы: В 3-х т. — М., 1981.
Пуанкаре Р. Воспоминания: 1914-1918 гг.: В 2-х т. — М., 1936.
Сазонов С.Д. Воспоминания. — М., 1991.
Симонов К. Глазами человека моего поколения: Размышления о И.В.Сталине. — М., 1990.
Сборник договоров России с другими государствами. 1856-1917. — М., 1952.

- Тирпиц фон А. Воспоминания. — М., 1957.
Франклин Б. Избранные произведения. — Л., 1950.
Черчилль У. Вторая мировая война: В 3-х кн. — М., 1991.
Эрио Э. Из прошлого: Между двумя мировыми войнами (1914-1936). — М., 1958.
Зеркало недели: Международный общественно-политический ежедневник. — 1995-2006 гг.
Новое время. — 1990-2006 гг.
Столичные новости. — 1995-2006 гг.
Урядовий кур'єр. — Эхо планеты. — 1990-2006 гг.

Підручники, навчальні посібники:

- Биск И.Я. Введение в писательское мастерство историка: Литературная форма исторического труда. Учебное пособие. — Иваново, 1996.
Биск И.Я. Курс лекций по источниковедению новой и новейшей истории. — Тамбов, 1971.
Голиков А.Г., Круглова Т.А. Источниковедение отечественной истории / Под общей ред. А.Г.Голикова. — М., 2000.
Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учеб. для вузов по специальности "История". — М., 1984.
Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории: Учебное пособие / И.Н.Данилевский, В.В.Кабанов, О.М.Медушевская, М.Ф.Румянцева. — М., 1998.
Источниковедение новейшей истории России: Теория, методология, практика: Учебник / А.К.Соколов, Ю.П.Бокарев, Л.В.Борисов и др. Под ред. А.К.Соколова. — М., 2004.
Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник: Навч. посіб. / В.М.Литвин, В.І.Гусев, А.Г.Слюсаренко та ін. — К., 2002.
Историчне джерелознавство: Підручник / Я.С.Калакура, І.Н.Войцехівська, С.Ф.Павленко та ін. — К., 2002.
Кісь Я.П. Палеографія: Навчальний посібник. — Львів, 1975.
Лапо-Данилевский А.С. Методология истории. — Вып. 2: Пособие к лекциям, читаным студентам С.-Петербургского университета в 1910-1911 году. — СПб., 1913.
Медушевская О.М. История источниковедения в XIX-XX вв.: Учебное пособие. — М., 1988.
Мнухина Р.С. Источниковедение истории нового и новейшего времени: Учебное пособие. — М., 1970.
Підгаєцький В.В. Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ століття: Навчальний посібник для історичних факультетів університетів. — Дніпропетровськ, 2001.
Румянцева М.Ф. Теория истории. Учебное пособие. — М., 2002.
Тертычный А.А. Жанры периодической печати: Уч. пособие. — М., 2000.

Тихомиров М.Н., Муравьев А.В. Русская палеография: Учебное пособие. — М., 1966.

Шмидт С.О., Князьков С.Е. Документы делопроизводства правительственных учреждений России XVI-XVII вв.: Учебное пособие. — М., 1985.

Монографії і статті:

Алексеев А.Н. Метод Жака Кайзера (Из опыта исследования французской прессы) // Проблемы современной зарубежной печати: Сборник статей. — Л., 1969.

Астафьев И.И. Русская торговля в период империализма (опыт источниковедческого анализа) // Вестник Московского университета. Серия "История". — 1978. — №2.

Бэрг М.П. Устная история в Соединенных Штатах // ННИ. — 1976. — №6.

Войцехівська І.Н., Ляхоцький В.П. Епістолологія: Короткий історичний нарис. — К., 1998.

Волкова Т.С. Правовой режим хранения и использования президентской документации в США (президентские бумаги) // Отечественный Архив. — 2005. — №2.

Гарбузов В.И. Президентские библиотеки // США. Канада: Экономика. Политика. Культура. — 1999. — №5.

Гуревич А. История историка. — М., 2004.

Дмитрієнко М.Ф., Войцехівська І. Епістолографія (Епістолологія) як наука історичного циклу: Проблеми і шляхи їх вирішення / / Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. — К., 1998. — Число 2.

Дройзен И.Г. Историка / Пер. с нем Г.И. Федоровой, под ред. Д.В.Скляднева. — СПб., 2004.

Заллет Р. Дипломатическая служба: Ее история и организация (во Франции, Великобритании, Соединенных Штатах) / Пер. с нем. — М., 1956.

Зорин В.А. Основы дипломатической службы. — М., 1987.

Кан А.С. Газета как источник по истории международных отношений (на примере шведского официоза за первую половину 1941 года) // Источниковедение. Теоретические и методологические проблемы. — М., 1969.

Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования / 2-е изд. — М., 2003.

Коломийцев В.Ф. Методология истории. — М., 2001.

Кострикова Е.Г. Русская пресса и дипломатия накануне первой мировой войны. 1907-1914. — М., 1997.

Лихачев Д.С. К вопросу о подделках литературных памятников и исторических источников // Исторический архив. — 1961. — №6.

Маркітан Л.П. Кінофотодокументи як історичне джерело // Історичні джерела та їх використання. — К., 1971. — Вип. 6.

Маркітант Л. Фотодокументи: джерелознавчий аспект // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. — К., 1998. — Число 2.

Малинов А., Погодин С. Олександр Лаппо-Данилевский: историк и философ. — СПб., 2001.

Матвеев В.М. Британская дипломатическая служба. — М., 1984.

Мейнеке Фр. Возникновение историзма. — М., 2004.

Мир источниковедения (Сборник в честь Сигурда Оттовича Шмидта). — М.; Пенза, 1994.

Миронова И.А. Эпистолярные источники XIX в. // Теория и методы источниковедения и вспомогательных исторических дисциплин. — М., 1985.

Предтеченский А.В. Художественная литература как исторический источник // Вестник Ленинградского университета. — 1963. — Вып. 3. Серия история, язык и литература.

Ракитов А.И. Историческое сознание: Системно-гносеологический подход. — М., 1982.

Смирнова И.С. Образ лидера и политической элиты в прессе Великобритании. — СПб., 2006.

Солончак Н. Відеодокументалістика — як історичне джерело // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. — Число 5, Історіографічні дослідження в Україні. — Вип.10: Об'єднаний випуск: У 2-х ч. — К., 2000. — Ч.І: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Сметатин В.А. Из истории эпистографии // Вопросы истории. — 1971. — №1.

Тартаковский А.Г. Русская мемуаристика и историческое сознание XIX в. — М., 1997.

Тишков В.А. История и историки в США. — М., 1985.

Томпсон П. Устная история: Голос прошлого / Пер. с англ. — М., 2003.

Тош Дж. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка / Пер. с англ. — М., 2000.

Фарсобин В.В. Источниковедение и его метод: Опыт анализа понятий и терминологии. — М., 1983.

Федченко П. Преса та її попередники. — К., 1969.

Ферро М. Кино и история // Вопросы истории. — 1993. — №2.

Довідкова література:

Архивы России. Москва и Санкт-Петербург: Справочник-обозрение и библиографический указатель. — М., 1997.

Джерелознавство історії України: Довідник / Авт. кол. Я.Є.Боровський, М.Я.Варшавчик, І.Н.Войцехівська та ін. — К., 1998.

Дипломатический словарь: В 3-х т. — М., 1985.

Каталог дореволюційних газет, що видавалися в Україні. 1822-1916. — К., 1971.

История дореволюционной России в дневниках и воспоминаниях: Аннотированный указатель книг и публикаций: В 5 т. — М., 1976-1989.

Краткий словарь видов и разновидностей документов. — М., 1994.

Машихин Е.А., Симчера В.М. Статистические публикации в СССР: Библиографический указатель. — М., 1975.

Павлюк І.З. Українські часописи Волині, Полісся, Холмщини та Підляштя. 1917-1939: Анат. покажчик. — Львів-Луцьк, 1997.

Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: Краткий путеводитель. — М., 1993.

Русская периодическая печать: Справочник. 1702-1894. — М., 1959.

Русская периодическая печать: Справочник. 1895-1917. — М., 1957.

Сводный каталог периодических и продолжающихся изданий русского зарубежья в библиотеках Москвы (1917-1996). — М., 1999.

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський державний університет

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

КОПИЛОВ Сергій Анатолійович,
доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії

**ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
КРАЇН ЄВРОПИ І АМЕРИКИ**

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 6.03.2007 р. Формат 60 x 84/16.
Гарнітура Journal. Обл. вид. арк. 2,4. Умовн. вид. арк. 2,7.
Зам. № 236. Наклад 60.

Редакційно-видавничий відділ
Кам'янець-Подільського державного університету
Вул. Івана Огієнка, 61, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Свідоцтво серії ДК № 117 від 11.07.2000 р.